

menetelmävalinnat sisältävät ja erilaiset tutkimukset kantavat mukanaan. Samalla se avaa näköaloja paitsi siihen, mitä tutkimus on, myös siihen, mitä tutkimus voisi olla. Mielestäni tällainen perusteleva ja perusteellinen mutta myös visionäärinen lähestymistapa on tarpeellinen lisä siihen kulttuuriseen konventioon, miten laadullisia – ja muitakin – tutkimusmenetelmiä on varsinkin perusopetuksessa ja (liian) usein myös jatko-opetuksessa lähestytty. Toivonkin lämpimästi, että teos löytää sijansa laadullisen tutkimuksen opetusmateriaalina omia rajauksiinsa laajemmin erilaisilla ihmis- ja yhteiskuntatieteiden aloilla.

Marjukka Laiho, YTM, TM
Projektitutkija
Itä-Suomen yliopisto

TITUS HJELM (TOIM.)

Uskonto, kieli ja yhteiskunta: Johdatus diskursiiviseen uskonnontutkimukseen. Tietolipas 270. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2021. 256 s.

Uskontotieteen professori Titus Hjelmin toimittama artikkelikokoelma *Uskonto, kieli ja yhteiskunta: Johdatus diskursiiviseen uskonnontutkimukseen* on katsaus sekä diskursiivisen uskonnontutkimuksen peruskysymyksenasetteluihin että empiirisiin sovelluksiin suomalaisessa tutkimuksessa. Teoksen johdannossa Hjelm painottaa diskursiivisen uskonnontutkimuksen ytimen olevan siinä, ettei uskonnosta puhuttaessa ole koskaan kyse vain diskurssista, vaan julkisella uskontopuheella on myös kauaskantoisempia merkityksiä, kuten teoksen esimerkit vaikkapa uskonnon rikosoikeudellisesta suojelusta ja uskonnollisen eriarvoisuuden uusintamisesta osoittavat.

Kymmenestä artikkelista koostuvan teoksen alkupuolisko keskittyy diskursiivisen uskon-

nontutkimuksen perusluonteen avaamiseen. Johdantoluvussa Hjelm määrittelee sekä diskurssin tutkimuksen että diskursiivisen uskonnontutkimuksen pääpiirteet. Marcus Mobergin esitys diskursiivisen tutkimuksen kategorisoinnista kolmelle eri tasolle on erityisesti opiskelijoille ja tutkijoille käyttökelpoinen jäsenitys siitä, millä tavalla diskursiivista lähestymistapaa on hyödynnetty eri tutkimusasetelmissa. Samalla se sisältää laajan kirjallisuusluettelon aiheesta lähdeaineistoa tarvitseville.

Teoreettisesti painottunut osio jatkuu Teemu Tairan uskonnon käsitteen määritelmää koskevalla pohdinnalla uskonnontutkimuksesta, joka tekee uskonnon käsitteestä tutkimuskysymyksen määrittelemättä sitä ennalta. Artikkelit ei jää teoreettiseen pohdintaan, vaan osoittaa länsieurooppalaisen ja kristinuskokeskeisen uskontodiskurssin olevan myös hallintastrategia, jota on historiallisesti hyödynnetty muun muassa kolonialismin oikeuttajana. Ajankohtainen kysymys taas on – kuten Tairan esimerkki Karhun kansan rekisteröimisprosessista uskonnolliseksi yhdyskunnaksi osoittaa – millaisia laillisia oikeuksia erilaisilla ryhmillä on sen mukaan, sijoittuvatko ne vallitsevan uskontodiskurssin sisä- vai ulkopuolelle.

Ali Qadirin ja Pertti Alasuutarin artikkeli sosiologisesta institutionalismista jatkaa luontevasti keskustelua siitä, millaisia oletuksia uskontoa käsittelevä puhe sisältää. He argumentoivat sellaisen tutkimuksen puolesta, joka tarkastelee esimerkiksi uskonnon ja politiikan erottavan diskurssin institutionalisoitumista erilaisissa yhteiskunnallisissa rakenteissa. Tuula Sakaranaho käsittelee artikkelissaan diskursiivisen ja retorisen uskonnontutkimuksen yhteneviä lähtökohtia sekä toisaalta niiden erilaisia painotuksia. Retoriikan tutkimuksen käsittelyn kautta Sakaranaho kuitenkin havainnollistaa (diskursiivisen) uskonnontutkimuksen haasteita. Tähän liittyy kysymys siitä, miten erilaisia tekstejä luetaan ja arvotetaan: kuka puhuu uskonnoista ja miten ja missä konteksteissa niistä puhutaan.

Teoksen toisen puoliskon artikkelit käsittelevät niitä empiirisiä sovelluksia, joihin

suomalainen diskursiivinen uskonnontutkimus on keskittynyt viime vuosikymmeninä. Kari Mikko Vesalan ja Heikki Pesosen artikkelissa pysytellään vielä osittain teoreettisessa keskustelussa, kun kirjoittajat kuvaavat diskursiivisen psykologian teoreettista ja metodologista lähestymistapaa uskonnontutkimuksessa. Vesala ja Pesonen soveltavat diskursiivisen psykologian lähtöoletusta, jonka mukaan psykologisia ja mielensisäisiä ilmiöitä tulee tarkastella sosiaalisesti ja kielellisesti tuotettuina. Analyysi käsittelee haastattelupuhetta, jonka aiheena on hengellisyiden rakentuminen seurakuntien maaseutupoliittista roolia koskeissa asenteissa.

Johanna Konttorin artikkeli poikkeaa kotimaisen kontekstin ulkopuolelle analysoidessaan ranskalaisen islamin rajauksia Nicolas Sarkozyn puheissa ja kirjoituksessa. Konttori avaa Sarkozyn ranskalaiseen yhteiskuntaan ”sopivan” islamin määrittelyä suhteessa kansallisiin republikanismiin sekä laiciten perinteisiin ja lukee hyödyntämänsä diskurssihistoriallisen analyysin vahvuudeksi juuri laajempien kontekstien tuntemuksen diskurssien ymmärtämisessä. Jouni Tilli käsittelee artikkelissaan papillista diskurssia 1940-luvun Suomessa näkökulminaan jatkosodan oikeutus sekä sodanjälkeinen suhde esivaltaan. Tilli esittää, miten papit perustelivat jatkosotaa puolustuksellisenä ristiretkenä ja Jumalan tahdon mukaisena taisteluna kristinuskon vihollisia vastaan. Sodan jälkeen korostettiin kirkon ja kansan yhtenäisyyttä, joskin papiston näkemyksissä alkoi viritä eroavaisuuksia siinä, miten suhde esivaltaan tuli määritellä. Kuten Konttori argumentoi Sarkozyn tapauksessa, myös Tillin tarkastelussa 1940-luvun poliittisen kontekstin tunteminen on tarpeellista ajan papillisen diskurssin ymmärtämiseksi.

Teoksen kahdessa viimeisessä artikkelissa palataan 2000-luvun Suomeen ja uskontojen asemasta seuraaviin poliittisiin ja laillisiin oikeuksiin. Uskonrauhan rikkomista koskevaa lainsäädäntöä koskevassa tarkastelussa Tuomas Äystö osoittaa, miten viranomaisten käyttämä uskonnon kategoria määrittelee sitä, mitkä ryhmät katsotaan uskonnollisiksi ja ovat sen myötä oikeutettuja uskonnollisia yhdyskun-

tia koskevaan suojeluun. Esimerkki kajaanilaisen moskeijan töhrimisestä kuvaa jännitettä siinä, miten alemmassa oikeusistuimessa maailmanuskontodiskurssin perusteella kiistatta uskonnoksi ymmärretty muslimijärjestö jäi tapauksen jatkokäsittelyssä ilman uskonrauhan suojelua, koska se ei tapahtuma-ajankohtana ollut rekisteröity uskonnollinen yhdyskunta. Teoksen päätösluvussa Titus Hjelm osoittaa ideologiakriittisellä tarkastelullaan, miten suomalainen kansankirkoideologia toimii uskonnollista yhdenvertaisuutta tavoitelleen lakialoitteen käsittelyssä eduskuntakeskustelussa. Norman Fairclough’n kriittistä diskurssianalyysiä seuraten Hjelm analysoi kansanedustajien hyödyntämää kansankirkkodiskurssia, jossa kansan enemmistön yhteisönä kirkon etuoikeutettu asema saa ikään kuin demokraattisen oikeutuksen. Samalla kansankirkoideologia on lakialoitetta vastustaville kansallisen identiteetin turvaaja alati muuttuvassa ja moninaistuvassa maailmassa.

Teos on suunnattu eri aloilla tehtävän uskonnontutkimuksen tueksi, vaikka Hjelm mainitsee sen soveltuvan myös johdannoksi diskurssintutkimukseen yleisemmin. Tämän huomioon ottaen osassa artikkeleista olisi voitu laajentaa katsetta myös uskonnontutkimuksen ulkopuolelle, vaikkapa vertaamalla tutkimustapauksia muilla aloilla tehtyyn diskurssintutkimukseen – erityisesti, koska osa kirjoittajista on lähtöisin muilta kuin uskonnontutkimuksen alalta.

Artikkelien kirjoittajat, ja pääsääntöisesti myös niissä tarkastellut esimerkit, tulevat suomalaisista yliopistoista. Tämä heijastelee myös teoksessa esiintuotua suomalaisten tutkijoiden roolia diskursiivisen uskonnontutkimuksen alalla viime vuosikymmeninä. Teoksen nimen toista osaa voisikin tarkentaa muotoon ”Johdatus suomalaiseen diskursiiviseen uskonnontutkimukseen”. Monet kirjoittajista ovat osallistuneet lähestymistapaa edistävään keskusteluun jo kolmella vuosikymmenellä, ja koko kirjoittajakunta koostuu kokeneista akateemisista toimijoista. Konkarikirjoittajien rinnalle olisi voinut tuoda myös nuorempia tutkijoita ja esimerkkejä heidän ajankohtaisista projekteistaan.

Kokonaisuudessaan napakka teos artikkeleihin perustelelee diskursiivisen lähestymistavan monimuotoisuutta uskonnon, mutta myös yleisemmin yhteiskunnan ja kulttuurien tutkimuksessa. Empiirisissä esimerkeissä painottuvat erilaiset poliittiset ja viranomaistoimijat, mikä on ymmärrettävää diskurssintutkimukseen oleellisesti kuuluvan valta-aspektin vuoksi. Teosta ei ole suunnattu metodioppaaksi diskursiivisen uskonnontutkimuksen hyödyntämien metodien moninaisuuden vuoksi, mutta se onnistuu tehtävässään paitsi johdattaa lukija lähestymistavan peruskysymyksiin, myös tarjota välineitä, joilla tutkimusta voi tehdä. *Uskonto, kieli ja yhteiskunta: Johdatus diskursiiviseen uskonnontutkimukseen* on helposti lähestyttävä ja riittävän tiivis kokonaisuus opiskelijoille ja tutkijoille, jotka haluavat perehtyä aiheeseen, sekä löytää erilaisia tutkimusesimerkkejä omien projektiansa tueksi.

Miitta Järvinen, FM
Uskontotieteen väitöskirjatutkija
Turun yliopisto

PASI IHALAINEN & HELI VALTONEN (TOIM.)

Sanat siltana menneeseen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa.
Helsinki: Gaudeamus 2022. 207 s.

Historiantutkimuksellinen teoriakirjallisuus on ollut suomalaisten historiatieteiden piirissä huolestuttavan vähäistä. Tähän vaikuttaa perimmäisesti se, että pitkään alalla ei pidetty mahdollisena kirjoittaa minkäänlaisia teoria- tai menetelmäoppaita. Tällainen ajatusmaailma ei ole ollut kuitenkaan globaalisti relevantti moneen vuosikymmeneen. Onneksi viime vuosina Suomessakin on alettu koota teoksia, jotka keskittyvät historiantutkimuksen menetelmiin ja teoreettisiin lähestymistapoihin.

Pasi Ihalaisen ja Heli Valtosen toimittama *Sanat siltana menneeseen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa* on toimittajien mukaan ensimmäinen suomenkielinen tietopaketti aiheesta. Kielen ja kielentutkimuksen eri muotojen ja teorioiden käyttö historiatieteessä ulottuu kuitenkin jo 1960-luvulle, kun kielellinen käänne otti mukaansa myös muut ihmistieteen alat. Kielellisten lähestymistapojen suhde historiantutkimukseen on ollut yksi historianteorian pääteemoista. Koska historiantutkimus perinteisesti nojaa tekstipohjaisiin lähteisiin, on kielellä ja kielentutkimuksella ollut merkittävä rooli myös historiantutkimuksessa. Tähän vaikuttaa myös historiatieteen historia, sillä pitkään historia ja kirjallisuus nähtiin saman kolikon kahtena puolena.

Kirja koostuu kuudesta artikkelista, jotka käsittelevät kukin yhtä kielellistä lähestymistapaa historiantutkimuksessa. Historia-alan asiantuntijoiden lisäksi mukaan on saatu digitaalisten ihmistieteiden apulaisprofessori Mikko Tolonen, jonka myötä kirjassa esitellään myös kielellisten lähestymistapojen digitaalisia mahdollisuuksia. Kirjoittajalista olisi kuitenkin hyötynyt historiantutkimuksen tai historianteoreetikon läsnäolosta, sillä jotkut kirjan esittelemät teoreettiset konseptit jäävät itse *historiasta* irralliseksi.

Kirjan johdannossa todetaan, että se ei ole metodiopas eikä sitä kannata lähestyä sellaisena. Kirjan voi sen sijaan nähdä kokoelmana erilaisia lähestymistapoja. Niitä voitaisiin kutsua ennemminkin heuristisiksi työkaluiksi, joista osa esitellään syvällisesti ja historiantutkimukseen liittäen. Osan esittely jää kuitenkin hieman pintapuoliseksi, ja vastaavat esittelyt voisi löytää monesta humanistisen alan perusteoriaoppaastakin. Lähestymistapojen valikoima on siis varsin perinteinen. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, sillä kirjan toimittajat toteavat, että teos on tarkoitettu kandi- ja maisterivaiheen opiskelijoille. Tämä tarkoittaa kuitenkin sitä, että kirja saattaa jättää kokeneemmat tutkijat hieman kylmäksi.

Kirjan ensimmäisessä luvussa käydään läpi kielen ja historian tietoteoreettista suhdetta ja esitellään, miten kielelliset lähestymistavat ovat nähtävissä historian eri tutkimustraditioissa